

II. УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК УСПАДКОВАНА: ІЗ ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ

УДК 801.378.147.016:811.161.2'373.46

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК УСПАДКОВАНА: ЇЇ МОВЦІ ТА УЧНІ

Оксана Туркевич

*Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра українського прикладного мовознавства
вул. Університетська, 1, кімн. 233
79001, Львів, Україна
тел.: 032 239 43 55
ел. пошта: oksana.turkevych@lnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8392-6199>*

Термін *успадкована мова* порівняно недавно почав функціонувати в українському лінгводидактичному дискурсі вслід за американськими та європейськими традиціями. Поняття *учень української мови як успадкованої* є одним із центральних понять методики викладання української мови як успадкованої, тому його дослідження і стало метою статті.

Зважаючи на попередній досвід ми ще раз обґрунтували, що *українська мова як успадкована* – українська мова, яку опановують у різних закладах за кордоном і якою розмовляють в окремих сферах поза межами України особи, які мають українське походження. Традиційно учні – українські спадкомовці / носії української мови як успадкованої мають усні навички володіння мовою, сформовані під впливом спілкування вдома або частково у громаді.

У статті також розмежували учня української мови як іноземної від учня української мови як успадкованої. Коли ми говоримо про українську мову як іноземну, то більшою мірою звертаємося до «вивчення» мови, тобто свідомого процесу, який залучає навчання й розуміння правил мови і спостереження за поступовим результатом. Термін ‘засвоєння’ стосується несвідомого процесу опанування правил, є результатом від ‘впливу’ до зрозумілого вживання.

Також встановлено, що на процес навчання учня української як успадкованої будуть впливати мотивація, рівень двомовності (багатомовності) та ідентичність.

Визначили, що в учня української мови як успадкованої рецептивні вміння і навички (зокрема слухання) переважають над продуктивними (зокрема над писанням). Комунікативна і соціокультурна компетенції розвинені найбільшою мірою. Мовна компетенція сформована фрагментарно і в кожній особі по-різному.

Обґрунтували думку, що *учень української мови як успадкованої* має формувати свої компетенції сучасною українською літературною мовою, і відповідно навчальні матеріали мають містити сучасну унормовану українську мову (хоча не без позалітературних варіантів, чи, наприклад, їхнього потенційного врахування у завданнях). унормовану українську мову (хоча не без позалітературних варіантів, чи, наприклад, їхнього потенційного врахування у завданнях).

Ключові слова: українська мова як успадкована, учень, спадкомовець, засвоєння, вивчення.

DOI:

Постановка проблеми. Термін *успадкована мова* порівняно недавно почав функціонувати в українському лінгводидактичному дискурсі. У європейських та американських країнах вживання і розуміння цієї спеціальної одиниці по-різному формувалося (у Європі цей термін лише починають використовувати).

Актуальність дослідження української мови як успадкованої в науковому лінгводидактичному просторі зумовлена і вже наявним досвідом викладання української мови у світі і потребою його систематизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студії з української мови як успадкованої починаються в різних аспектах, наприклад, психолінгвістичних чинників формування дво/багатомовності (Туркевич О. [3]), соціолінгвістичних умов функціонування мови та її вивчення (Редькв М. [2]), дидактики успадкованої мови (Туркевич О. [4], Піхманець Х. [1]).

У світовій лінгводидактиці праці, присвячені успадкованим мовам, стосуються найрізноманітніших аспектів її функціонування, вивчення і викладання, в основі нашої розвідки ми використали напрацювання таких дослідників, як Марія Полінська (Polinsky Maria) [13], Ева Ліпінська, Анна Серетни (Lipińska Eva, Seretny Anna) [11], Вальд Гвадалупе (Valdés Guadalupe) [14], Ольга Каган (Kagan Olga) [8].

Виокремлення раніше не з'ясованих частин загальної проблеми. У ситуації з українською мовою як успадкованою в лінгводидактичному аспекті узгодження і гармонізації потребують нові терміни (які з'являються із розвитком переважно англomовного наукового дискурсу лінгводидактики), важливим аспектом також залишається створення методичних матеріалів для вчителів, які повинні враховувати найновіші тенденції викладання успадкованих мов у світі, а отже й розуміння фахової мови та її спеціальних одиниць.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити поняття *учень української мови як успадкованої* як одне з центральних понять методики викладання української мови як успадкованої.

Виклад основного матеріалу. У праці “Європейська перспектива успадкованої мови” Дурк Гортер (Durk Gorter) [6 : 612–613] чіткіше вказує, що термін *успадкована мова* охоплює два поняття: регіональну мову (мову нацменшини) і мову меншини мігрантів (в оригіналі ці терміни *regional minority language* і *immigrant minority language*). Кінг Кендал (King Kendall) і Дженифер Ліман (Jennifer Leeman) акцентують на тому, що в Європі важливо розрізняти терміни *мова національної меншини* (indigenous або regional minorities language) і *мову іммігрантів і біженців* (refugee and immigrant minorities language) [7 : 210].

Довшу традицію вживання самого поняття ‘успадкована мова’ і більш чіткого його окреслення можна побачити в американській лінгводидактиці. Ольга Каган (Olga Kagan) дотримується думки, що *учні, які вивчають мову як успадковану* “мають певний рівень володіння мовою, і це вміння змінюється залежно від їхнього домашнього середовища, від того, наскільки багато розмовляють вдома, та від багатьох інших проблем” [8]. Тобто найважливішим є чинник ‘вживання мови вдома’.

Услід за класичним визначенням Гвадалупе Вальдес (Valdés Guadalupe), який окреслив спадкомовця /носія мови як успадкованої (heritage language speaker) як “особу, яка зростає в сім’ї, де розмовляють іншою мовою, ніж англійська; така особа формує певний рівень двомовності: в англійській мові та успадкованій мові” [14 : 376–378] науковиці Марія Полінські (Maria Polinski) та Ольга Каган (Olga Kagan) вважають, що замість англійської може бути будь-яка мова, яка є домінуючою мовою спілкування оточення. І відповідно “вирішальним критерієм є те, що успадкована мова була першою за порядком засвоєння, але не була цілком засвоєною через перехід (перемикання) особи на іншу мову” [12]. Інший критично важливий компонент трактування мови як успадкованої – визначення навичок і вмінь, які дуже сильно варіюють і відрізняються в кожній особі [12].

Зважаючи на світовий досвід дослідження успадкованих мов та ситуацію

української мови у світі ми запропонували таке визначення: *українська мова як успадкована* – українська мова, яку опановують у різних закладах за кордоном і якою розмовляють в окремих сферах поза межами України особи, які мають українське походження. Традиційно учні – українські спадкомовці / носії української мови як успадкованої мають усні навички володіння мовою, сформовані під впливом спілкування вдома або частково у громаді. Інколи вживають також термін ‘спадщинна мова’, який є відповідником успадкованої мови.

На наш погляд, коли ми говоримо про українську мову як іноземну, то більшою мірою звертаємося до ‘вивчення’ мови, тобто свідомого процесу, який залучає навчання й розуміння правил мови і спостереження за поступовим результатом. Термін ‘засвоєння’ стосується несвідомого процесу опанування правил, є результатом від впливу (дії) до зрозумілого вживання (уведення в дію), коли увага учня спрямована на значення, а не на форму, що більш властиво для контексту успадкованої мови.

Загалом і закономірно, що на весь процес навчання будуть впливати мотивація, рівень двомовності (багатомовності) та ідентичність. Ці чинники варіюють у різних осіб (здебільшого в дитячій аудиторії), проте є спільним чинником впливу на усіх осіб, які вивчають українську як успадковану (у порівнянні, наприклад, з українською мовою як іноземною).

Оскільки українську мову як успадковану засвоюють не у мовному середовищі й учень завжди формуватиме білінгвізм чи навіть багатомовність, то взаємодія таких чинників, як “мовний трансфер, типологічні відмінності й взаємодія мов, соціальні умови поширення другої мови, вік (в якому засвоюють мову), рівень розумового розвитку особи, мотивація, навчальне середовище, вплив мови (language exposure)” [10 : 3] завжди будуть мати вплив на результат та успіх навчального процесу. Важливо враховувати, що переломним буде вік 6-7 років, коли дитина починає відвідувати школу і відповідно засвоювати дуже активно мову перебування/навчання.

Дуже часто завдяки участі в житті громади учні формують культурну ідентичність передусім підтримуючи звичаї і традиції. Цього, на жаль, є недостатньо для формування їхньої соціокультурної компетентності. Тому взаємопов’язане навчання мови й культури (і як результат – удосконалення відповідних знань) є важливим принципом навчання мови як успадкованої. Дієвим методом є порівняння культур – успадкованої з культурою країни-проживання.

Щодо мотивації, то її роль у вивченні мови як успадкованої є вирішальною. Взаємодія внутрішньої мотивації (коли учень усвідомлює, навіщо йому вивчати мову) і зовнішньої (вчитель постійно її підтримує завдяки правильному оцінюванню, різним видам заохочення) є важливим чинником і для засвоєння української мови.

Відповідно найчастіше учнями української мови як успадкованої “є діти, які мають українське походження, та більшою чи меншою мірою мають зв’язок з успадкованою мовою і культурою своїх предків та родинний зв’язок, який є ключовим для внутрішньої мотивації до опанування мови. Тому для ефективного навчання таких дітей потрібно використовувати методику викладання УМУ (української як успадкованої), а не рідної чи іноземної. У випадку, якщо дитина має лише українське походження, але не володіє мовою і не має домашнього українськомовного культурного середовища, то рекомендується застосовувати методику УМІ поки така дитина не досягне середнього рівня мовної компетенції. Після чого переходять на методику

УМУ із інтенсивним залученням автентичних (незмінених чи адаптованих) мовних та соціокультурних матеріалів” [1 :4].

Учень української мови як успадкованої формує чи удосконалює свої компетенції, які відрізняються від компетенцій учня української мови як іноземної. Більше детально рівень кожної із компетенцій проаналізовано в нашій розвідці (Туркевич О. Українська мова як успадкована: досягнення і потреби [4]).

А загалом можна узагальнити, що рецептивні вміння і навички (зокрема слухання) переважають над продуктивними (зокрема над писанням). Комунікативна і соціокультурна компетенції розвинені найбільшою мірою. Мовна компетенція сформована фрагментарно і в кожній особі по-різному.

Образно засвоєна мовна система учня – неначе частково заповнений пазл, який потрібно поступового скласти/доповнити правильними частинами.

Ще одним важливим аспектом, який слід врахувати, є те, що, коли досліджують компетенції спадкомовця, то розглядають їх ‘еталонно’, тобто мають на увазі, що вони стосуються сучасної української літературної мови. Проте на практиці, подібно до інших успадкованих мов, спадкомовець в дитинстві засвоює варіант мови своїх батьків (часто навіть називають, що це варіант мови покоління), який не завжди є унормованим літературним взірцем. Кресін Сюзан наголошує на тому, що “оскільки основною мовою, як правило, є розмовний варіант або діалект, який використовують вдома, базовою мовою (baseline language) для тих, хто вивчає успадковану мову і культуру, не обов’язково є стандартизована літературна мова, яку зазвичай викладають і якій віддають перевагу на уроках іноземної мови” [9 : 19]. Як зазначає дослідниця, ця проблема є ще більшою у мовах, у яких є доволі велика різниця між діалектами чи між літературною мовою і діалектами.

Як приклад таку ситуацію можемо спостерігати в канадській традиції викладання української мови як успадкованої (самі укладачі часто називають – Ukrainian as a second-language). Великий і ефективний ресурс навчальних матеріалів NOVA (під керівництвом Оленки Білаш [5] створений на основі канадської традиції вживання української мови.

Усвідомлення описаної проблеми є важливим кроком до її розв’язання, яке, на наш погляд, можливе за умови обізнаності вчителів, поінформованості батьків, узгодженої співпраці українських і закордонних лінгводидактів. Навчальні матеріали, на нашу думку, усе-таки мають містити сучасну літературну мову (хоча не без позалітературних варіантів, чи, наприклад, їхнього потенційного врахування в завданнях). Це все допоможе уникнути непорозуміння (наприклад, коли спадкомовці приїжджають в Україну і в офіційних ситуаціях вживають слова, які абсолютно незрозумілі, комічні чи застарілі та можуть спричинити комунікативні невдачі чи навіть культурний шок) у спілкуванні.

Висновки. Таким чином, українська мова як успадкована хоч і є об’єктом вивчення, викладання в аудиторії учнів та студентів з довгою традицією і на різних континентах, майже зовсім не представлена в лінгводидактичному науково-освітньому просторі. Тому дуже актуально – набутий практичний досвід обґрунтувати науково і знайти способи його вдосконалення та поширення. Для цього передусім важливо з’ясувати форму і семантичне наповнення основних термінів. Крім цього, важливо узгодити українські спеціальні одиниці і з переважно англійською фаховою мовою методики викладання успадкованої мови, що уможливить врахувати

найновіший закордонний теоретичний досвід пристосовувати до реалій, і створювати актуальні, сучасні й дуже затребувані дидактичні матеріали для фахівців цієї галузі, а передусім – вчителів і викладачів.

Список використаної літератури

1. Піхманець Христина. Українська мова як успадкована у школах українознавства в діаспорі. URL: <https://www.academia.edu>
2. Редька М. Статус української мови в контексті багатомовності: деякі аспекти. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*, vol. VIII/1: 2020. P. 147-155.
3. Туркевич О. В. Процеси засвоєння і вивчення другої та іноземної мови: унормування і гармонізація основних термінів (Processes of Acquisition a Second Language and Learning a Foreign Language: Terminology Standardisation and Harmonization). *Psycholinguistics*. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип 25 (2). С. 307-322. URL: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/525/178>
4. Туркевич О. Українська мова як успадкована: досягнення і потреби. *IX. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht»*. München, 2019. P. 192-204.
5. NOVA. URL: <https://www.ualberta.ca/canadian-institute-of-ukrainian-studies/centres-and-programs/ulec/resources/ulec-publications/nova-program/index.html>
6. Gorter Durk. A European Perspective on Heritage Language. *Modern Language Journal* (November 2005). P. 612-616.
7. Heritage language education: Minority language speakers, second language instruction, and monolingual schooling. *The Handbook of Educational Linguistics*. Routledge Editors, 2015. P. 210-223.
8. Kagan O. What Is a Heritage Language. URL: <https://www.international.ucla.edu/apc/article/93215>
9. Kresin Susan. Slavic and East European Language Programs and Heritage Language Communities. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. Volume IV, No. 1, 2017. P.11-32.
10. Kroll, J.F., Groot, A.M.B. *Handbook of Bilingualism. Psycholinguistic Approaches*. Oxford: Oxford University Press), 2005. 603 p.
11. Lipińska E., Seretny, A. Nie swój, lecz i nie obcy – język odziedziczony w perspektywie glottodydaktycznej. W: *Młoda polska emigracja w UE jako przedmiot adan psychologicznych, socjologicznych i kulturowych EuroEmigranci.PL, Kraków 23-24.IX.2013 r.P. 1-16*. URL: http://www.euroemigranci.pl/dokumenty/pokonferencyjna/Seretny_Lipinska.pdf
12. Polinsky Maria, Kagan Olga. Heritage Languages: In the ‘Wild’ and in the Classroom. *Language and Linguistics Compass*. URL: https://www.researchgate.net/publication/38414426_Heritage_Languages_In_the_`Wild`_and_in_the_Classroom
13. Polinsky Maria. Heritage languages and their speakers: state of the field, challenges, perspectives for future work, and methodologies. *Zeitschrift für Fremdsprachenforschung*, 26: 1, 2015, P. 7-27.
14. Valdés Guadalupe. The teaching of heritage languages: An introduction for Slavic teaching professionals, ed. By Olga Kagan and Benjamin Rifkin. *The Learning and Teaching of Slavic Languages and Cultures*. Bloomington, IN.: Slavica. 2000. P. 375-403

References

1. Pikhmanets Khrystyna. Ukrainska mova yak uspadkovana u shkolakh ukrainoznavstva v diaspori. URL: <https://www.academia.edu>
2. Redkva Mariia. Status ukrainskoi movy v konteksti bahatomovnosti: deiaki aspekty. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*, vol. VIII/1: 2020. P. 147-155.

3. Turkevych O. V. Protsesty zasvoiennia i vyvchennia druhoi ta inozemnoi movy: unormuvannia i harmonizatsiia osnovnykh terminiv (Processes of Acquisition a Second Language and Learning a Foreign Language: Terminology Standardisation and Harmonization). *Psycholinguistics*. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2019. Vyp 25 (2). S. 307-322. URL: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/525/178>
4. Turkevych O. Ukrainska mova yak uspadkovana: dosiahnennia i potreby. IKh. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen - Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht». München, 2019. P. 192-204.
5. NOVA. URL: <https://www.ualberta.ca/canadian-institute-of-ukrainian-studies/centres-and-programs/ulec/resources/ulec-publications/nova-program/index.html>
6. Gorter Durk. A European Perspective on Heritage Language. *Modern Language Journal* (November 2005). P. 612-616.
7. Heritage language education: Minority language speakers, second language instruction, and monolingual schooling. *The Handbook of Educational Linguistics*. Routledge Editors, 2015. P. 210-223.
8. Kagan O. What Is a Heritage Language. URL: <https://www.international.ucla.edu/apc/article/93215>
9. Kresin Susan. Slavic and East European Language Programs and Heritage Language Communities. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. Volume IV, No. 1, 2017. P.11-32.
10. Kroll, J.F., Groot, A.M.B. *Handbook of Bilingualism. Psycholinguistic Approaches*. Oxford: Oxford University Press), 2005. 603 p.
11. Lipińska E., Seretny, A. Nie swój, lecz i nie obcy – język odziedziczony w perspektywie glottodydaktycznej. W: *Młoda polska emigracja w UE jako przedmiot adan psychologicznych, socjologicznych i kulturowych EuroEmigranci.PL, Kraków 23-24.IX.2013 r.P. 1-16*. URL: http://www.euroemigranci.pl/dokumenty/pokonferencyjna/Seretny_Lipinska.pdf
12. Polinsky Maria, Kagan Olga. Heritage Languages: In the ‘Wild’ and in the Classroom. *Language and Linguistics Compass*. URL: https://www.researchgate.net/publication/38414426_Heritage_Languages_In_the_'Wild'_and_in_the_Classroom
13. Polinsky Maria. Heritage languages and their speakers: state of the field, challenges, perspectives for future work, and methodologies. *Zeitschrift für Fremdsprachenforschung*, 26: 1, 2015. P. 7-27.
14. Valdés Guadalupe. The teaching of heritage languages: An introduction for Slavic teaching professionals, ed. By Olga Kagan and Benjamin Rifkin. *The Learning and Teaching of Slavic Languages and Cultures*. Bloomington, IN.: Slavica. 2000. P. 375-403.

UKRAINIAN AS A HERITAGE LANGUAGE: SPEAKERS AND LEARNERS

Oksana Turkevych

*Ivan Franko National University of Lviv
Department of Ukrainian Applied Linguistic
1 Universitetska Str., room 233
79001, Lviv, Ukraine
phone: 032 239 43 55
e-mail: oksana.turkevych@lnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8392-6199>*

The concept of ‘heritage language’ has become part of Ukrainian language education discourse in recent years in response to American and European traditions.

The purpose of the article is to explore the concept of the learner of Ukrainian as a heritage language as

one of the central concepts in the didactics of Ukrainian as a heritage language.

With regard to the previous experience, we reiterated that *Ukrainian as a heritage language* is the Ukrainian language that is studied in various institutions abroad and spoken in certain areas outside Ukraine among people of Ukrainian descent. Traditionally, students who are native speakers of Ukrainian / speakers of the Ukrainian language as a heritage language have developed their oral language skills through their home environment or in part through community involvement.

In the article, we also distinguished a student of the Ukrainian language as a foreign language from a student of Ukrainian as a heritage language. In referring to the Ukrainian language as a foreign language, the focus is on learning and mastering the language, which includes learning and understanding the rules of the language and observing the gradual results. The term “acquisition” means the unconscious process of mastering rules, resulting from influence (action) to comprehensible use (putting into action).

It has also been determined that the learning process is influenced by motivation, the level of bilingualism (multilingualism) and identity. These factors vary among different people (mostly among children), but they are a common factor of influence on all people who study Ukrainian as a heritage language (in comparison, for example, with Ukrainian as a foreign language).

It has been observed that receptive skills (in particular, listening) prevail over productive ones (in particular, writing) in a learner of Ukrainian as a heritage language. Communicative and sociocultural competences are developed to the greatest extent. Linguistic competence is formed in a fragmented way and differently for each individual.

In this paper, it is argued that a learner of Ukrainian as a heritage language should form his/her competences in the modern Ukrainian literary language, and accordingly, the didactical materials should contain the modern standardized Ukrainian language (although not without non-literary variants, or, for example, incorporating them into exercises).

Key words: Ukrainian as a heritage language, learner, speaker, acquisition, learning.

Стаття надійшла до редакції 29.07.2022

доопрацьована 05.08.2022

прийнята до друку 09.08.2022